

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ФРН

FEATURES OF COMPENSATION OF SHKODI ARE ACCORDING TO LEGISLATION OF UKRAINE AND GERMAN FEDERAL REPUBLIC

Мошак Г.Г.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету*

Кічук Г.З.,

*студент магістратури
Навчально-наукового морського гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету*

У статті розглядаються питання відшкодування шкоди відповідно до законодавства України та ФРН, а також надаються пропозиції щодо його вдосконалення. Авторами проаналізовані думки вчених щодо визначення поняття зобов'язання з відшкодування шкоди.

Ключові слова: відшкодування шкоди, зобов'язання, матеріальна шкода.

В статье рассматриваются вопросы возмещения вреда согласно законодательству Украины и ФРГ, а также излагаются предложения по его совершенствованию. Авторами проанализированы мнения ученых относительно понятия обязательства по возмещению ущерба.

Ключевые слова: возмещение убытков, обязательства, материальный вред.

In the article the questions of compensation of harm are examined in compliance with the legislation Ukraine and German federal Republic, and also suggestions are expounded on his perfection. By authors the analysed opinions of scientists in relation to determination of concept of obligation from the compensation of harm.

Key words: reimbursement of losses, obligation, material harm.

Постановка проблеми. Розбудова демократичної правової держави та формування громадянського суспільства передбачає постановку в центр уваги людини, захист її законних інтересів і задоволення потреб, усебічне забезпечення її прав і свобод, що закріплено в Конституції України від 28 червня 1996 р. [1]. Охорона прав і свобод зумовлює необхідність регулювання відносин, які виникають із завдання людині шкоди, із метою забезпечення справедливого її відшкодування. Зі спеціальних законів, що регулюють відповідні відносини, до найважливіших належать Конституція України та Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України) [2].

Проблема відшкодування шкоди як в Україні, так і в ФРН є актуальною, однак вона має свою національну специфіку.

Стан опрацювання. Питання щодо відшкодування шкоди досліджували такі вчені, як Д.В. Боброва, Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Г.В. Єрьоменко, А.І. Загорулько, В.М. Зубар, В.М. Ігнатенко, І.С. Кантафарева, Т.С. Ківалова, А.М. Колодій, В.М. Косак, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.А. Майданік, В.П. Маслов, П.Є. Недбайло, В.Т. Нор, С.Н. Приступа, П.М. Рабинович, А.М. Савицька, С.О. Харитоновна, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишка й інші, проте в працях зазначених учених не порівнювалося відшкодування шкоди відповідно до законодавства України та ФРН.

Метою статті є порівняння відшкодування шкоди відповідно до законодавства України та ФРН

і формулювання пропозицій щодо його вдосконалення. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити поняття відшкодування шкоди в Україні та у ФРН на базі аналізу наукових поглядів; на основі порівняльного аналізу законодавства України та ФРН виділити особливості відшкодування шкоди.

Виклад основного матеріалу. Грошове відшкодування шкоди, завданої особі або її майну, замінило особисту помсту, що існувала на початку формування зазначеного інституту. Грошове відшкодування шкоди зберігає своє значення в усіх цивільно-правових системах, включаючи українську та німецьку. Зобов'язання з відшкодування шкоди належать до таких, що виникли як одні з перших у цивільному праві. Вони нерозривно пов'язані з ідеєю відповідальності за скоєне.

ЦК України визначає, що правовими наслідками порушення договірних і деліктних зобов'язань є їх припинення внаслідок односторонньої відмови, якщо це передбачено договором чи законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків і моральної шкоди; звернення до суду з вимогою про відшкодування шкоди. Німецьке цивільне уложення (*Bürgerliches Gesetzbuch*) [3] (далі – НЦУ) у розділі 7 «Окремі зобов'язання» книги другої «Зобов'язальне право» містить детальні положення щодо відшкодування шкоди.

У НЦУ стаття, аналогічна статті 611 ЦК України, відсутня, оскільки НЦУ не властиві норми-

поняття, на відміну від українського акта. Проте німецьке цивільне право містить необхідні норми, що забезпечують реалізацію відшкодування. Особа, яка зобов'язана відшкодувати шкоду, має відповідно до § 249 НЦУ поновити стан, який існував би, якби обставина, що зобов'язує до відшкодування, не настала. Якщо шкода, завдана особі чи майну, підлягає відшкодуванню, кредитор може замість поновлення первинного стану вимагати сплати відповідної грошової суми. Згідно з §§ 250–252 НЦУ кредитор має право призначити особі, що зобов'язана до відшкодування, розумний строк на поновлення первинного стану, заявивши, що зі спливом зазначеного строку він відмовиться від поновлення. Зі спливом терміну кредитор вправі вимагати грошового відшкодування, якщо поновлення первинного стану не відбулося вчасно. При цьому вимога про поновлення первинного стану виключається. Якщо ж поновлення первинного стану неможливе або цього недостатньо для відшкодування шкоди кредитора, зобов'язана особа має відшкодувати шкоду кредиту в грошовій формі.

Відповідно до ст. 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної чи юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, установлених законом.

Що стосується НЦУ, то відповідно до абз. 1 § 823 особа, яка навмисно або в результаті необережності протиправно завдає шкоду життю або здоров'ю, посягне на свободу, власність або інше право іншої особи, зобов'язана відшкодувати завдану шкоду. Такий самий обов'язок виникає також у особи, яка порушить закон, спрямований на захист іншої особи. Якщо згідно зі змістом такого закону його порушення можливе також і за відсутності вини, то обов'язок відшкодування шкоди виникає тільки за наявності вини (абз. 2 § 823).

Якщо проаналізувати абз. 1 § 823, можна зробити висновок, що протиправним є будь-яке діяння, що посягає на одне з перерахованих там чужих благ. До таких благ належить життя, здоров'я, свобода, власність та інше право особи. Причому завдання шкоди власності має місце не тільки тоді, коли чужа річ знищена чи пошкоджена, але й тоді, коли річ узята у власника без його згоди або йому заважають нею розпоряджатися чи її використовувати. Чуже право власності порушує той, хто ставить свій автомобіль до гаража іншої особи, надзвичайно задимлює чужі землі, побудувавши завод на своїй ділянці, або заражає вірусом чужий комп'ютер [4, с. 48–49].

Таким чином, аналіз законодавства України та ФРН щодо зобов'язань із відшкодування шкоди дає підстави зробити висновок, що ЦК України закріплює

обов'язок особи, яка завдала шкоди, на її відшкодування в повному обсязі, при цьому не закріплюючи форми відшкодування. На відміну від ЦК України, НЦУ передбачає відшкодування шкоди шляхом поновлення стану, який існував раніше, або сплати відповідної грошової суми. Необхідно зазначити, що шкода, яка підлягає відшкодуванню, включає також і упущену вигоду, під якою розуміється вигода, яку можна було з вірогідністю очікувати в звичайних умовах обороту або в особливих обставинах, зокрема завдяки вжитим заходам і приготуванням.

Слід погодитися з думкою І.В. Бурлаки, яка зазначає, що відшкодування шкоди може розглядатися принаймні у двох аспектах: по-перше, як спосіб захисту порушених цивільних прав та інтересів, по-друге – як міра цивільно-правової відповідальності [5, с. 8]. З іншого погляду цілком закономірним видається загальний принцип вини, згідно з яким на особу не може покладатися безеквівалентне майнове обтяження, якщо тільки особа не є винуватою в заподіяній шкоді.

Необхідно підкреслити, що у вітчизняній літературі пропонувалися різні визначення поняття зобов'язань із відшкодування шкоди. Так, Г.В. Єрьоменко визначала їх як «такі цивільно-правові зобов'язання, в яких потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від боржника (заподіювача шкоди) повного відшкодування протиправно заподіяної шкоди шляхом надання відповідного майна в натурі або відшкодування збитків» [6, с. 322]. Схоже за сутністю, але дещо інше за формулюваннями визначення зобов'язань відшкодування шкоди було запропоноване С.Н. Приступою та С.Є. Сиротенко, котрі характеризували його як «зобов'язання, тобто правовідношення, яке виникає внаслідок протиправного завдання шкоди, у зв'язку з чим потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від правопорушника, який завдав шкоди (боржника), виконання його обов'язку відшкодувати завдану шкоду» [7, с. 478–479]. С.Д. Русу зазначає, що «за зобов'язаннями з відшкодування шкоди особа, яка завдала шкоди неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної чи юридичної особи, а також майну фізичної або юридичної особи, зобов'язана її відшкодувати, а потерпілий має право на відшкодування завданої шкоди в повному обсязі» [8, с. 373].

Аналіз думок учених щодо визначення поняття зобов'язання з відшкодування шкоди дає можливість зробити висновок, що підставами виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди є такі: наявність шкоди в потерпілого; протиправна поведінка заподіювача шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою; наявність вини особи, яка завдала шкоди.

ЦК України розрізняє майнову й моральну шкоди. Майнова шкода завжди виявляється у вигляді збитків. Перший вид збитків називають реальними збитками, а другий – упущеною вигодою (неодержана заробітна плата, авторський гонорар тощо). Оскільки законом закріплюється принцип повного

відшкодування збитків, необхідно виходити з того, що збитки підлягають відшкодуванню з урахуванням індексації грошових доходів громадян. Порядок проведення індексації грошових доходів населення затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. [9].

Під моральною шкодою розуміють такі наслідки правопорушення, що не мають економічного змісту й вартісної форми. Моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала через каліцтво чи інше ушкодження здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної чи юридичної особи (ст. 23 ЦК України). Зазначена шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, і не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Цивільне законодавство ФРН визначає спосіб і обсяг відшкодування. Обов'язковою умовою деліктної відповідальності є наявність шкоди, завданої потерпілому. Ідеться про матеріальну відповідальність, яка має місце, коли чужа річ знищена або пошкоджена, або вона була взята у власника без його згоди чи власнику заважають нею розпоряджатися або її використовувати. Проте якщо внаслідок злочину гине близька людина, і хтось унаслідок цього зазнає моральної шкоди, то він не має права на її відшкодування злочинцем. Хоча повідомлення про смерть члена сім'ї може завдати людині психічної травми, однак закон принципово не передбачає прав на компенсацію за «психічні болі». Винятки, як правило, стосуються тільки вбивства подружжя або якщо дитина втрачає батька. Однак і тоді може йтися лише про відшкодування нематеріальної шкоди. У Німеччині відшкодування нематеріальної шкоди не має функції покарання або залякування, як у США. У Німеччині здійснюється функція вирівнювання (збалансування) майнового стану. Відшкодування нематеріального збитку має слідувати поряд із чисто фізичними, а також психічними збитками, якщо вони є безпосереднім наслідком порушення. Той, хто ображається, і тому страждає психічно, може вимагати, щоб ці психічні збитки були відшкодовані. Проте відшкодування здійснюється тільки тоді, коли воно пропонує єдину можливість для досягнення задоволення [10]. У Німеччині до рішення Федерального верховного суду від 07 вересня 2017 р. III ZR 71/17BGX існувало преце-

дентне право, згідно з яким визначалися випадки відшкодування моральної шкоди. Наведене революційне рішення Федерального верховного суду від 07 вересня 2017 р. III ZR 71/17BGX передбачає, що грошові кошти можуть стягуватися в разі незаконних дій влади як компенсація за втручання в життя, у фізичну недоторканність, і включає вимогу про відшкодування моральної шкоди. Це рішення було прийняте третім цивільним Сенатом Федерального суду, який відповідає за право державної служби. Обмеження потерпілого лише відшкодуванням матеріальної шкоди більше не відповідає волі законодавця, зазначається в постанові суду від 07 вересня 2017 р. (аз.: III ZR 71/17) [11]. До зазначеного рішення адвокати та позивачі користувалися Орієнтовною таблицею (з інтернет-порталу «Таблиці щодо грошового відшкодування немайнової шкоди здоров'ю»), яка з посиланнями на відповідні рішення судів показує, коли може здійснюватися відшкодування моральної шкоди [12].

НАЗВА УШКОДЖЕННЯ	РОЗМІР ВІДШКОДУВАННЯ ЗА МОРАЛЬНУ ШКОДУ	СУД, РІК, НОМЕР РІШЕННЯ
Страхи, галюцинації, манії після HWS-синдрому	Близько 41 000 євро	Верховний суд землі Челле (Celle), 1997, Az. 5 U 327/96
Посттравматичні стрес-розлади після ДТП	30 000 євро	Верховний суд землі Шлезвіг (Schleswig), 2009, Az. 7 U 76/07
Страх смерті після удару сокирою	Близько 5000 євро	Верховний суд землі Хамм (OLG Hamm), 1996, Az. 6 U 55/96
Шок із подальшою депресією й суїцидальними думками	Близько 3000 євро	Місцевий суд Аугсбургу (Augsburg), 1995, Az. 13 C 2892/95
Тривога й депресивні реакції, викликані телефонним терором	Приблизно 260 євро	Земельний суд Хагена (Hagen), 1996, Az. 1 S 14/96

Висновки. До основної особливості відшкодування шкоди в Україні та ФРН належить відновлення порушеного стану потерпілої сторони. У країнах ЄС також передбачається відшкодування шкоди, що впливає як із договірних, так і з позадоговірних зобов'язань. Відшкодування немайнової шкоди у ФРН у певному сенсі наблизилася до законодавчої ситуації, що має місце в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_249.html.
4. Отрадна О.О. Деліктні зобов'язання у цивільному праві Німеччини / О.О. Отрадна, Ю.М. Безкоровайна // Університетські наукові записки. – 2010. – № 4(36). – С. 47–52.
5. Бурлака І.В. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини: [монографія] / І.В. Бурлака. – Х.: Право, 2016. – 200 с.
6. Цивільне право України: Академічний курс. Підручник. У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К.: «Ін Юре», 2003.
7. Борисова В.І. Цивільне право України: [підручник]. У 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.
8. Цивільне право України. Академічний курс: [підручник]. У 2 томах / За заг. ред. Р.О. Стефанчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004 – 448 с.
9. Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. (у редакції від 24 листопада 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-п>.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.datentransfer24.de/Schmerzensgeld-seelischen.html>.
11. BGH ändert Rechtsprechung: Schmerzensgeld auch für Verletzungen bei rechtmäßigen Behördenmaßnahmen möglich [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rsw.beck.de/aktuell/meldung/bgh-aendert-rechtsprechung-schmerzensgeld-auch-fuer-verletzungen-bei-rechtmassigen-behoerdenmassnahmen-moeglich>.
12. Таблиці за сайтом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schmerzensgeldtabelle.net/psychische-schaeden>.